

Szívem-vesém, pihenj meg

Elég egy sercentés, és lángba borulok. Szívem és vesém vizsgálom, miért? Egy alkonyodó életre vagyok féltékeny? Életem értelmét féltém? Bizonyára eltűzöm a dolgokat, de kicsinységeken át nagyságokra ébredni, egy piciny részletből is ráhangolódni az egészre és örökre nem haszontalan kábulat. Jelzést adhatok révületemből fiatalok felé, akik még épek és szükségképpen a teljességet hordozzák magukban. Ők időben is megoldhatják mindazt, amire belőlem már nem jut.

Valaki ezt írta egy népszerű lapunkban: „...kiteljesítjük a két háború közt felcsillant kísérletezések erkölcsi forrását.“ Zavaros. Mert mi is az, hogy „kiteljesítjük“? Lehet teljesíteni valamit, egy feladatot, mire álmunk-tervünk beteljesül, de ez a „ki“ képtelen kép a „teljesíteni“ előtt, legfeljebb „ki“-fordíthatnám a teljességet, amire az meg is szünnék teljesség lenni. A „kísérletezések erkölcsi forrását“ azonban sem teljesíteni, sem „be-“ vagy „ki“-teljesíteni nem lehet. A képzavart, a nyelvtani botlást, a stílustalanságot én követtem el — a szóban forgó cikk aláírása szerint! Itt jön a második szív- és veseroham. Előveszem a kézirat másolatát, mert számos írotársammal együtt mindent el szoktam tenni, hogy — a sajtóhibákra és szerkesztőségi belenyúlásokra való tekintettel — az eredeti igazoljon újabb közlés esetén (cikkeimet többször is adtam már ki összegyűjtve, benső összefüggésük szerint), vagy majd a szeminaristák fedezzék fel valamikor, hogy miképpen is álltam ezzel a „kiteljesíteni“ igével. Nos, akkor majd egy másik kutató diák előveheti az eredetit, ahol ezt írtam Szentimrei Jenő népi színjatszó törekvéseivel kapcsolatban: „...el fogunk még találni a két háború közt felcsillant kísérletezések tiszta forrásáig“. Ami magyarul van.

No de szabad-e egy átíráson vagy sajtóhibán ennyire felízgulni? Ki vette észre kivüllem? Valójában mi bánt? Apróka hiúság? Lehet, de benne feszül éppen az élet-egész, mindennek teljes értelme: helytelen fogalmazásra éppen én nem akarok példát szolgáltatni, aki az anyanyelv ápolásában, tökéletes gyakorlásában és korszerű fejlesztésében, fűzéseinek gondolati gazdagításában nemcsak szépírói, hanem közügyi hivatásomat is láttam diákkorom falukutató és népköltészetgyűjtő vándorlásaitól a munkásmozgalom értelmező szemináriumáig, tanítóságban is, egyetemen is, és lapjainkban mint munkatárs és szerkesztő a Brassói Lapoktól a Világosságig és a mai Korunkig. A szavaimat ügyetlenül felcserélő folyóirat rossz nyelvezetű szerkesztője (nem érdeklődöm meg, ki volt az) nem ott hibázott, hogy belejavított a szövegbe, hiszen ezt a szerkesztés műszakilag nemegyszer megkívánja, s bizony én is élek ezzel a szükséggel, no de egy szöveget nem a hátrányára, hanem az előnyére kell kijavítani, s ehhez a szerzőknél éberebb szerkesztők, jeles nyelvápoló stílizátorok kellenek.

Itt kiáltok fel és szólítom az én kis ügyemből a közös-nagyot. Tagadhatatlan, hogy irodalmunk megújhódott, elsősorban líránk, de már prózánk is (most olvastam végig nyelv-izgalommal Bálint Tibor új regényét), és hazai drámánk eljutott végre a gondolatiság és mondandóság tömegeket mozgató hatékonyságáig. Napi- és heti sajtónk tartalmas, olvasmányos, sokoldalú lett. Az Ifjúmunkás és a Művelődés eredetiségben felsorakozott a Napsugár, az Igaz Szó és az Utunk hagyományos szintjére, s most a Falvak Dolgozó Népeinek a reneszánszát figyeljük. Mindez az előtörés visszacsap magára a köznyelvre, serkenti és emeli nemcsak elemi fokon, hanem a korszerű gondolatiság, a szakmai haladás és a tudományos forradalom sokoldalú igényessége szerint is. Egy ponton azonban még komoly tennivalónk van, s a sajtónkban különben helyesen és örvendetesen feltűnedező alkalmi nyelvművelés nem elegendő. Szervezettebb, összehangoltabb nyelvmozgalom kell, példát véve a román nyelvűpolás igazán európai szintű s minden tudományos erőt mozgósító akcióiról. Az iskolán kívüli ismeretterjesztés olyan nyelvtudatosító mintájáról van szó, mely a dinamikus iparosodás történelmi szakaszában a kor új fogalmainak a nyelvbe való betáplálását és ezáltal magának a közgondolkodásnak a korszerűsítését szolgálja.

Költők, regényírók, drámaszerzők, de még szerkesztők sem tölthetik be nagy népszolgálati hivatásukat, ha az erőátvitel, az áttétel eszköze, a nyelv-gazdagítás és nyelvtudatosítás, a tudományos-műszaki időnek megfelelő nyelvűpolás maga is szakszerűvé nem emelkedik s el nem terjed. Igenis, a nyelvészek sajátos szerepére gondolok, akiknek mindenült és mindig a közérthetőség kettős feladatára kell magukat beállítaniuk: egyfelől a nagyközönség értelmi fokának, befogadóképességének nyelvi tágitására, lexikális kiegészítésére, másfelől az úttörő, kísérleti jellegű szaktudományi és irodalmi-művészi alkotások állandó stíluskritikájára a közérthetőség szempontjából. Nos, a modern nyelvészmisszionáriusok közé kell tartoznia minden szerkesztőnek is a maga legfelelősebb stilizátori minőségében.

Munkám van elég. Örömmöm, hogy a Korunk szerkesztőségéből hozzájárulhatok a modern romániai magyar értelmiség formálásához. Örömmöm, hogy számos író- és tanártársammal együtt végezhetem a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon szellemi erőket felmérő és eligazító munkálatait. Örömmöm, hogy a pártunk nemzetiségi politikájának újabb vívmányaként városainkban szerre megindult magyar népegyetemi előadássorozatokba s az irodalmi körök fellendülő életébe magam is bekapcsolódhatom. És még írnom is kell, emlékirataimon dolgozom s egy Tanulmányok Könyve is készül a fiataloknak, valójában tehát a dolog könnyebbik végét ragadom meg, amikor szebb és jobb, főleg tudatosabb stílusért kiáltok s általános nyelvművelő mozgalmat sürgetek. Nyelvészeink és íróink, irodalomtörténészeink és kritikásaink, tudományos szakíróink és szerkesztőink okos összefogásáról van szó, s ama felajánlott keretek igénybevételéről, melyeket államunk megfelelő szervei — hatalmas áldozattal — a tudományterjesztés és közművelődés vonalán nyelvűpolásra is nyújtanak.

Forrj be hát, sebem. Higgadj, háborodásom. Szívem-vesém, pihenj meg. Jelzés, szólj! S mert igazat adok Temesvári Pelbárt egykori parabolájának, mely szerint ocsmány helyről is fakadhat tiszta forrás, nemcsak megbocsátók cikkem ismeretlen elstilizálójának, hanem áldom is, mert alkalmat adott érzelmeim kiborítására az álmainkat és felelősségünket utódló ifjabbak elé.

Balogh Edgár

A jó és a gonosz képzelet

Egy bölcs középkori francia az erkölcsökről értekezvén, valami olyasmit írt, hogy nincsen a földön veszedelmesebb ostobaság, mint a képzelet tompasága. Ha csupán általánosságban jegyezte volna ezt meg, széljegyzetképpen az egész világhoz, kesernyés végkövetkeztetészerűen mindazok után, amit kietlen tekintetek pergőtüzében, szikkadt agyak között elviselt és végigunt, nem volna most miért fölidézni mündezt. Hiszen a képzelet szegénysége avagy tompasága a mai érzéseink szerint lehet ugyan súlyos rokkantsága a léleknek, beszűrkeheti a világ valóságos, de csak a képzelet erejével meglátható, színes képét, megkötheti mindazt, ami csak eloldozva és szabadon élheti önnön életét — ám mégsem mondanók, hogy ez minden ostobaságok közül a legveszedelmesebb. S mi több: vitatnók talán azt is, vajon egyáltalán ostobaság-e a fantázia fékezettsége vagy akár teljes kihagyása. Ostobaság? Talán inkább fájdalom. S azt gondolnók, hogy az ilyen félemler roppantmód unhatja a mindenséget, gyönyörű kockázataival és ördögös szépségeivel egyetemben; és még sajnálnók is...

Csakhogy a derék francia, akire itt tudatos felelőtlenséggel hivatkozom, a képzeletnek egy bizonyos irányú vakságáról értekezett. Azt hümmögte, hogy jaj annak, aki még nem tudja fölélni az emberi hívságok — bűnök, vétkek, alacsonyságok — alávaló gazdagságát; jaj annak, aki nem tudja képzelete erejével fölélni, hogy minő álnokságokra, hazugságra, rablásra, gyilkosságra, képmutatásra képes némely ember.

Vajon miért minősíti a képzelet ostobaságának a derék porrá lett bölcs vakságunkat a lehetséges bűnökkel szemben?

Hiszen a józan ész a tapasztalat rövidlátására gondol inkább, arra, hogy a tegnapi empiriát elmoszuk mai feledékenységünkkel, vagy még inkább arra, hogy az átélt tények nem alakulnak át következtetéssé bennünk, tanulsággá, mely védekező reflexként működik bennünk. A kisegérnek nem kell sokszor megégetnie magát a kísérleti doboz áramütéses etetőjénél; hamar megtanulja, hogy a másik etető ártalmatlan, s kikerüli még a legkövérebb szalonnafalatot is, mely orra vágja. Hamar választ a kettő között, reflexet alakít ki. Az ember azonban ötször, tízszer, százezerszer tapasztalhat gonoszat, fájdalmat — igen hajlamos mindig újra elfelejteni, mindig újra kételkedni a rosszban, kivételnek minősíteni a félelmetes tapasztalatot, és remélni mindig a jót. Magunkban tehát a tapasztalat és a következtetni tudás, a reflex-kialakítás és az önvédelem betegségének minősítjük értelenségünket az „emberi hívságokkal“ szemben.

Igen ám, de — szinte iskolai kellékként — idézett franciánknak mégis némi igaza van. Minden következtetésben jelen van csomózóként, összekötőként, kapcsolóként a képzelet is. Az, amit mi tulajdonképpen egyetlen szóval naivságnak nevezünk — gondoljunk mindazokra, akiket újra és újra „behúztak a csöbe“, újra és újra „átejtettek“ — ez a naivság végül is egyet jelent azzal, hogy delikvensünk minden, valójában el nem felejtett tapasztalata ellenére az újabb élethelyzetben nem képes feltételezni a vele szemben állóról a végső rosszat. Nem tudja elképzelni, hogy a másik valóban — ilyen ártatlan képpel és nyájas mosollyal — becsapni készült őt. Nem tudja elképzelni, hogy a másik röhg a markába, vihogva készül arra a pillanatra, amikor vére-

sen lecsaphat rá. A jó ember fantáziája kevés ahhoz, hogy följérje a gonosz ember tetteit.

No persze ez természetes is. Van egy modern mese, amelyben a vasaló elhívja a sodrófát a bálba, melyet a villa és a kés a kemence paraszában rendez. A vasaló el nem tudja képzelni, miért kap kosarat — hiszen vas-mivoltával gondolkodik, nem tudja, hogy a sodrófa elég a tűzben. Egyszer aztán a sodrófa hívja a patakra úszóversenyre a vasalót — és nem tudja elképzelni, miért viczorog dühösen ajánlatára a vasaló: nem tudja, könnyű fa-mivoltában nem tudja, hogy a vas elsüllyed a vízben...

A becsületes ember képzelete valóban nem tudja utolérni a gonosz ember legegyszerűbb gondolatmenetét sem. Nem tudja elképzelni, jóember-mivoltában képtelen följérni ésszel, hogy a másik: ellenfele, s hogy azon töri a fejét, miképpen árthatna.

*

Ha etikával foglalkoznék, ha tanítanom kellene, első dolgom lenne megfordítani a példatárat. Évezredek óta az erkölcsi nevelés elsősorban az erények szemléltetésére épül. A jólelkeket meghatották a szelíd szentképek, az ártatlanok önfeláldozó hite, önmegtartóztató ereje — de vajon hány gonoszra hatottak a szelíd szentképek?

Példám persze erősen elavult, s épp egyszerűségében vitatható. A lényeg azonban talán mégiscsak igaz. Én az erkölcsstan lényeges részévé tenném a bűn pszichológiájának a tanítását; az erkölcsstan egyik fő feladatává tenném a jók fölkészítését a rosszak ellen; azt tanítanám, milyen rosszak és miképpen ártanak a rosszak; kiteljesíteném a jók fantáziáját; hadd ismerjék meg az életben természetes ellenfeleiket, hadd tudják meg pontosan, milyen lelki cselgáncs fogással tehetik ártalmatlanná azt, aki öv alá üt, aki orvul döf le; arra tanítanám a jókat, hogy a sokféle lehetséges felosztáson kívül — mert hiszen az emberiség nőkre és férfiakra, felnőttekre és gyerekekre, szőkékre és nem szőkékre, dolgozókra és kizsákmányolókra, hívőkre és hitetlenekre is osztható — nos tehát, hogy a sokféle felosztáson innen és túl még lehetséges egy olyan felosztás is, hogy jók és rosszak.

Igen, igen, tudom. Látszólag társadalmi tartalmaitól megfosztott fogalmakban beszéltem. Látszólag a priori kategóriákból indultam ki, mintha feltétlenül volnának eleve és mintegy biológiailag avagy genetikailag determinált jók és rosszak. Tévedés. Pusztán arról van szó, hogy a kísérletezés pillanatában — márpedig minden igazság-megfogalmazás kísérlet — bizonyos fajsúlyú entitásokból indulunk ki, anélkül, hogy kizárnók változásukat s akár az átcsapást egyik kategóriából a másikba...

*

Be kellene mutatni az emberi rosszat, mely minden rosszak közül a legrosszabb. A földrengés, a tigris, a jéghegy, a tűz vagy az árvíz nem rossz vagy jó — erkölcsileg nem minősíthető. A tigris, ha rámuگریk, és megöl és fölzabál, nem akar nekem rosszat. Éhes. Nem az állásomra pályázik, nem a világ előtt akar nevetségessé tenni, nem a lakásomból akar kitúrni — csak a húsom és a vérem és a csontjaim kellene neki, szegénynek, mert éhes, és kalóriára van szüksége. Én sem gonoszságból fejtem meg a tehenet és vágom le a disznót. A vulkán sem karrierizmusból tör ki, és az óceán sem akar a főnökei szemében érdemeket szerezni. Viharzik, mert ez hozzátartozik

alapanyagcseréjéhez, ez a viszonyulása a szélhez. Talán még azok a ragadozók sem rosszak, amelyek jóllakottan is megtámadják áldozataikat: bizonyára életbevágóan szükségük van a tréningre, ahogyan az egérke is elpusztul, ha nem rágicsál akár jóllakottan is.

Képzelet, légy erős. Tégy erőszakot önmagadon, világíts be a gyilkosok agyába: lássuk, mi működik ott és hogyan.

Figyelem életünk néhány szembetűnő karrieristáját. Mindhiába figyelem: fantáziám örökké alulmarad — még a szememnek sem hiszek. Nem tudom elképzelni, hogyan mondhat valaki igent, amikor a szemem láttára és a fülem hallatára bizonyították be tizen, hogy — nem. Figyelem őket, és nem értem, hogyan képesek egy egész közösség érdekei ellen föllépni, csak azért, mert ebből hasznuk származik. S hogyan képesek ezt olykor csupán személyes gyűlölködésből, bosszúból megtenni. Nem értem. Csodálom a szemrebbenés nélkül hazudozókat, a gyötrelmet és gyötrődés nélkül hallgatókat, csodálom még az arcizmaikat is, hogyan tudnak mosolyogni.

A legveszedelmesebb ostobaság a képzelet tompasága.

Ne legyünk ostobák hát: szítsuk föl képzeletünket. Tanuljunk a lángelméktől; a zenik képesek voltak fölérti fantáziájukkal a rosszat. Gondoljunk Dantéra, gondoljunk Shakespeare-re, gondoljunk Goethére, gondoljunk Dosztojevszkijre, gondoljunk Tolsztojra.

Bodor Pál

G. Gaudaen
fajetszete